

¹Бақытбекұлы Ж., ²Абуова А.Т.

¹«Аударма ісі» мамандығының 2-курс магистранты,
Ph.D, Түрксой кафедрасының доценті м.а.

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ТҮРІК ТІЛІНДЕГІ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ КЕЗІНДЕ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫҢ ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада түрік тіліндегі көркем шығармаларды қазақ тіліне аударудың өзіндік ерекшеліктері қарастырылады. Аударманың трансформациялық моделі зерделеніп, оның қос тілде аударма жасау барысындағы өзектілігі талқыланады. Трансформация түрлеріне жан-жақты мысалдар келтіріліп, мұндай тәсілдердің түрік тіліндегі көркем шығармаларды қазақ тіліне аудару кезіндегі маңызы айқындалады. Аударма жасалатын тілдердегі сөздер мен сөз тіркестерінің дұрыс қолданылмауы салдарынан түпнұсқа мәтіннің мазмұны өзгеруі мүмкін болғандықтан, аудармашының аудармадағы трансформация түрлерін сәтті қолдануы жалпы аударманың сәтті шығуының бірден-бір шарты екендігі дәлелденеді.

Түйін сөздер: аударманың трансформациялық моделі, лексикалық трансформация, грамматикалық трансформация, кешенді лексика-грамматикалық трансформация.

¹Бақытбекұлы Ж., ²Абуова А.Т.

¹магистрант 2 курса специальности «Переводческое дело», Ph.D, и.о. доцента кафедры Тюркской,
²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы

Особенности реализации трансформации при переводе художественных произведений с турецкого языка на казахский

В статье рассматриваются характерные особенности перевода художественных произведений с турецкого языка на казахский. Изучается трансформационная модель перевода и обсуждается ее актуальность в процессе перевода с турецкого на казахский. Приводятся подробные примеры по видам трансформаций и определяется важность таких способов при переводе художественных произведений с турецкого на казахский. Поскольку имеется вероятность изменения содержания текста оригинала вследствие неправильного подбора слов и словосочетаний на языке перевода, доказано, что успешная реализация видов переводческих трансформаций является необходимым условием успешного выполнения всего перевода.

Ключевые слова: трансформационная модель перевода, лексическая трансформация, грамматическая трансформация, комплексная лексико-грамматическая трансформация.

Bakytbekuly Zh., Abuova A.T.

Master student specialty «Translation studies», 2 nd course
PhD, Ass. prof., TURKSOY department, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty

Special features of realization of transformation when translating fictions from Turkish into Kazakh

This article is considered the defining characteristics of translation of fictions from Turkish into Kazakh. Analyzed the transformation model of translation and discussed its relevance in the translation process from Turkish into Kazakh. Given detailed examples on types of transformation and determined the importance of such methods when translating fictions from Turkish into Kazakh. Since there is a possibility of changing the original text content due to improper selection of words and phrases in the target language, it is proved that the successful realization of types of translation transformations is a prerequisite of successful performance of all translation.

Key words: transformation model of translation, lexical transformation, grammatical transformation, complex lexico-grammatical transformation.

Аудармашылар қандай да бір аударма жасау кезінде сөздерді және олардың баламаларын сәтті, орынды қолдануға талпынады, алайда кейбір жағдайларда мұны жүзеге асыру қиындық туғызады. Бұл ретте, сөздердің қолданылу ерекшеліктері қатаң сақталуы талап етіледі. Мұндайда аудармашылар көп жағдайда аударманың трансформациялық моделіне жүгінеді. Аударманың трансформациялық моделі аударма кезінде түпнұсқа бірліктердің мағыналарын беру үрдісінің жүзеге асырылуымен түсіндіріледі. Аударма жасау барысында қандай да бір ойды нақты әрі дұрыс жеткізу үшін түпнұсқа лексикалық бірлікті аударма тіліндегі лексикалық бірлікпен ұтымды ауыстыруға жіті көңіл бөлген жөн. Мұндайда аудармашы аударма жасалатын тілдердің өзіне тән ерекшеліктерін, олардың грамматикасындағы, сөйлемді құрастырудағы ұқсастықтар мен өзгешеліктерді, бірыңғай жағдайларды, ұлттық колоритті және т.б. ескеруі тиіс.

Авторлардың көбісі аударманы қайта жасау немесе тіларалық трансформация түрінде қарастырады. Себебі, аударманы жүзеге асыру барысында ойды жеткізу жоспары өзгереді. Түпнұсқа мәтініндегі қандай да бір тілдік бірлікті аудару кезінде құрылымдық сәйкестіктер қолданылады. Осыған байланысты, кез келген аударманы трансформация деп есептеуге толық негіз бар. Аударма үрдісінің міндетті талаптарының бірі трансформация құралдарының қолданылуы болып табылады. Аударма жасалатын тілдердегі сөздер мен сөз тіркестерінің дұрыс қолданылуы салдарынан түпнұсқа мәтіннің мазмұны өзгеруі мүмкін болғандықтан, аудармашы трансформация әдісін және оның түрлерін егжей-тегжейлі қарастырғаны жөн.

Аударма моделінің мақсаттары – аударма үрдісін жалпылама сипаттау, аудармашы ойының жалпы бағытын, түпнұсқадан аудармаға өту кезеңдерін көрсету. Аударма үрдісін аудармашының қажетті аударма нұсқасын таңдауы кезінде қолданылатын ойлау операциялары арқылы барынша толығырақ сипаттауға болады. Бұл ретте, түпнұсқа мәтіннің бірліктері мен аударма арасында тікелей байланыс болуы тиіс, осының арқасында бастапқы бірліктен қандай да бір трансформациялар арқылы аударма бірлігі алынады. Аударма үрдісін шартты түрде түпнұсқа мәтіннің бірліктерін аударма бірліктеріне түрлендіру деп есептеуге болады. Шынында да, аударма жасау кезінде түпнұсқа мәтіннің бірліктері қандай да бір өзгеріске ұшырамайды, тек мұндайда аудармашы оларға аударма тілінде коммуникативтік тұрғыдан тең бірліктерді

ғана іздеп, олардың орнына қояды. Мұндай ізденіс түпнұсқа мәтіннің бірліктерін қабылдаудан басталып, аударманың тиісті бөліктерін құрумен аяқталады. Басқаша айтқанда, аудармашының миы бастапқы тілдегі мәтіннің бір бөлігін алып, оны аударма тіліндегі мәтінге ауыстырады. Мәтіннің бастапқы және соңғы бөліктерін салыстыра отырып, бірінші тілден екінші тілге өту тәсілдерін сипаттауға болады.

Осы тәртіпте түпнұсқа мәтіннің бірліктерінен аударма бірліктеріне өту *аударма трансформациялары* деп аталады. Аударма трансформациялары мазмұн жоспарынан, сондай-ақ жеткізу жоспарынан тұратын тілдік бірліктер арқылы жүзеге асырылатындықтан, олар формальді-семантикалық сипатта келіп, бастапқы бірліктердің формасын, сондай-ақ мәнін қалыптастырады (Комиссаров, 1990:172).

Аударма үрдісін сипаттау барысында аударма трансформациялары бастапқы тілдің бірліктері мен олардың сөздіктегі сәйкестіктері арасындағы қарым-қатынастарды талдау құралы түрінде емес, динамикалық тұрғыдан, яғни сөздіктегі сәйкестіктер болмаған немесе мәнмәтін шарттары бойынша қолдануға келмейтін жағдайларда әртүрлі түпнұсқа бірліктерді аудару кезінде аудармашы тарапынан қолданылуы мүмкін аударма тәсілдері түрінде қарастырылады.

Аударма трансформациясына В.Н. Комиссаров *түпнұсқа бірліктерді аударма бірліктеріне ауыстыру немесе түпнұсқа бірліктерден аударма бірліктеріне өту* деген анықтама береді (Комиссаров, 1990:172).

Сондай-ақ ол аударма трансформацияларын қарастыра келе, түрлендіру процесінде бастапқы бірліктер ретінде қарастырылатын бастапқы тілдегі бірліктердің сипатына қарай оларды *лексикалық, грамматикалық, кешенді лексика-грамматикалық* деп үш топқа бөледі. Аударма үрдісінде қолданылатын *лексикалық трансформацияларға транскрипция, транслитерация, калька, сондай-ақ лексика-семантикалық ауыстыруларды, атап айтқанда нақтылау, жалпылау, айқындау тәсілдерін* жатқызуға болады. Ең кеңінен таралған *грамматикалық трансформацияларға синтаксистік ұқсату (сөзбе-сөз аударма), сөйлемді бөліктерге бөлу, сөйлемдерді біріктіру, сөздерді, сөз таптары мен сөйлем мүшелерін грамматикалық ауыстыру* жатады. *Кешенді лексика-грамматикалық трансформацияларға шендестіре аудару немесе антонимдік аударма, сипаттамалы аударма, орын толтыру, мағыналық дамыту* жатады (Комиссаров, 1990:172).

В.Н. Комиссаров олардың әрқайсысына келесідей анықтама беріп, өзіндік ерекшеліктерін атап көрсетеді: *Транскрипция және транслитерация* – бұл лексикалық бірлікті бастапқы тілдегі әріптердің көмегімен оның формасын құрастыру арқылы аудару тәсілі. Транскрипциялау арқылы өзге тілдегі сөздің дыбыстық формасы беріледі, ал транслитерация арқылы сөздің графикалық формасы (әріптік құрамы) беріледі. Қазіргі таңдағы аударма практикасында транслитерацияның бірқатар элементтерін сақтау арқылы жасалған транскрипция негізгі тәсіл болып табылады. Тілдердің фонетикалық және графикалық жүйелері бір-бірінен ерекшеленетіндіктен, бастапқы тілдегі сөздердің формасын аударма тілінде беру шартты түрде, жуықтатылып алынады (Комиссаров, 1990:173).

Калька – бұл лексикалық бірлікті оның құраушы бөліктерін, атап айтқанда морфемалар мен сөздерді (тұрақты сөз тіркестері жағдайында) олардың аударма тіліндегі лексикалық сәйкес бірліктерімен ауыстыру арқылы аудару тәсілі. Калька тәсілінің мәні бастапқы лексикалық бірліктің құрылымын көшіре отырып, аударма тілінде жаңа сөз немесе тұрақты сөз тіркесін жасау болып табылады. Кейбір жағдайда калька тәсілін қолдану кезінде калькаланатын элементтердің тәртібі өзгеруі мүмкін (Комиссаров, 1990:173).

Лексика-семантикалық ауыстыру – бұл түпнұсқа мәтіннің лексикалық бірліктерін мағынасы бастапқы бірліктердің мағыналарымен сәйкес келмейтін, бірақ олардан қандай да бір логикалық түрлендірулердің көмегімен шығаруға болатын аударма тілінің бірліктерін аудармада қолдану арқылы аудару тәсілі. Мұндай ауыстыру түрлеріне, негізінен, бастапқы бірліктің мағынасын нақтылау, жалпылау және модуляция (мағыналық дамыту) жатады (Комиссаров, 1990:173).

Нақтылау дегеніміз – бастапқы тілдегі мәні-логикасы тереңірек сөзді немесе сөз тіркесін аударма тіліндегі тар мағынадағы сөзбен және сөз тіркесімен ауыстыру. Осы трансформацияны қолдану кезінде түзілетін сәйкестік пен бастапқы лексикалық бірлік логикалық тұрғыдан бір-біріне кіріктіріледі, яғни мұндайда бастапқы тілдегі бірлік түпнұсқа түсінікті, ал аударма тіліндегі бірлік оған кіріктірілген түсінікті білдіреді. Нақтылау тәсілі көбінесе аударма тілінде кең мағыналы сөздердің жоқтығына байланысты қолданылады (Комиссаров, 1990:174).

Модуляция немесе мағыналық дамыту дегеніміз – бастапқы тілдегі сөзді немесе сөз тіркесін

сін мағынасы бастапқы бірліктің мағынасынан логикалық ойлау арқылы шығарылатын аударма тіліндегі бірлікпен ауыстыру. Бұл ретте, түпнұсқа мәтін мен аударма мәтніндегі сөздер бір-бірімен себеп-салдар арқылы байланысқан болуы тиіс (Комиссаров, 1990:177).

Синтаксистік ұқсату (сөзбе-сөз аударма) – бұл түпнұсқаның синтаксистік құрылымы аударма тіліндегі осыған ұқсас құрылымға ауыстырылатын аударма тәсілі. Бұл «нөлдік» трансформация түрі бастапқы тіл мен аударма тілінде параллель синтаксистік құрылымдар болған жағдайда қолданылады. Синтаксистік ұқсату барысында түпнұсқа мен аудармадағы тілдік бірліктердің саны толықтай сәйкес келуі және олардың орын тәртібі өзгермеуі мүмкін (Комиссаров, 1990:178).

Сөйлемді бөліктерге бөлу – бұл түпнұсқадағы сөйлемнің синтаксистік құрылымы аударма тіліндегі екі немесе бірнеше жай құрылымға түрлендірілетін аударма тәсілі. Сөйлемді бөліктерге бөлу түрінде жүзеге асырылатын трансформация кезінде бастапқы тілдегі жай сөйлем аударма тілінде күрделі (құрмалас) күрделі сөйлемге түрленуі, не болмаса бастапқы тілдегі жай немесе күрделі сөйлем аударма тіліндегі екі немесе одан да көп жеке сөйлемдерге түрленуі мүмкін (Комиссаров, 1990:179).

Грамматикалық ауыстыру – бұл түпнұсқадағы грамматикалық бірлік аударма тіліндегі грамматикалық мағынасы өзге бірлікке түрлендірілетін аударма тәсілі. Бұл ретте, бастапқы тілдің әртүрлі деңгейдегі грамматикалық бірліктері, мәселен, сөз таптары, сөйлем мүшелері, белгілі бір типтегі сөйлем ауыстырылуы мүмкін (Комиссаров, 1990:180).

Экспликация немесе *сипаттамалы аударма* – бұл бастапқы тілдің лексикалық бірлігі оның мағынасын сипаттайтын, яғни осы мағынаның аударма тіліндегі мейлінше толық түсіндірмесін немесе анықтамасын сөз тіркесімен ауыстыру арқылы орындалатын лексика-грамматикалық трансформация. Экспликацияның көмегімен бастапқы тілдегі кез келген баламасыз сөздің мағынасын беруге болады (Комиссаров, 1990:185).

Компенсация – бұл түпнұсқадағы бастапқы тілдің бірлігін аудару кезінде жоғалған мағыналық элементтерді аударма мәтнінде қандай да бір өзге құралмен беру арқылы орындалатын аудару тәсілі. Осылайша, жоғалған мәннің орны толтырылып, түпнұсқа мәтіннің мағынасы барынша айқындалады. Мұндайда жиі жағдайда түпнұсқа мәтіннің грамматикалық құралдары

лексикалық құралдармен және керісінше ауыстырылады (Комиссаров, 1990:175).

Енді осы тәсілдердің тәжірибеде, яғни қазақ және түрік тілдерінде аударма жасау кезінде қолданылуына мысалдар келтірейік. Бұл ретте, қазақ және түрік тілдерінің морфологиялық құрылымы жағынан жалғамалы тілдерге жататындығын, жалпы алғанда туыстас қос тілдің ұқсас тұстарының көптігін ескере отырып, сөйлем құрылысының, сөйлем мүшелері мен сөз таптарының, сөздер мен сөз тіркестерінің аса қатты өзгеріске ұшырай қоймайтындығына назар аударған жөн.

1-мысал:

а) *Түрікшесі: «Uçağımız, uçsuz-bucaksız bozkırın ortasına indiğinde içim içime sığmıyordu.»* (Токак, 2009:68).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Ұшағымыз ұшы-қиырсыз шалқар далаға қона бергенде, кенеттен көңілім ішіме сыймай, сабырсыздана бастадым.» (Отарбаев, 2012:76).

Бұл жерде аудармашының трансформацияның кешенді лексика-грамматикалық түрін қолданғандығын көруге болады. Аудармашы аударылған сөйлемге түрік тіліндегі түпнұсқа мәтінде жоқ «кенеттен», «сабырсыздана» сөздерін қосу арқылы сөйлемді өзінің тарапынан мағыналық дамытқан.

ә) Харун Токақтың «Kınalı öğretmen» әңгімесінен аударылған мына сөйлемді талдап көрейік:

Түрікшесі: «Buraya geldiğinde, gözleri buğulanıyor, kederleniyor, geçmiş günlerin gamıyla gölgeleniyor yüzü.» (Токак, 2012:8).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Исмаил әңгімесінің осы жеріне келгенде көмейіне өксік тығылып, көзі жасаурап, өткен күндердің қайғысынан болар, жүзі қарауытып кетті.» (Жамбылқызы, 2013:9).

Бұл мысалда түпнұсқа сөйлемді аудару кезінде аудармашы «kederlenmek» етістігін қазақ тілінде «көмейіне өксік тығылып» деп жеткізу арқылы модуляция тәсілін қолданған. Аталған тәсіл көркем шығарманың өңін ашуда өте тиімді болып табылады. Сондай-ақ, аударма тіліндегі мәтінде «Исмаил» жалқы есімінің қосылғандығын көруге болады. Мұндай лексикалық байыту аударылатын мәтінді оқырманға бейімдеуге бағытталған бірден-бір құрал. «Исмаил» сөзін қосу арқылы аудармашы мәтіннің тиісті бөлігінің Исмаилге қатысты екендігін түртіп өткен. Қазақ және түрік тілдерінде орыс немесе ағылшын тілдеріндегідей тек жіктемесі болмағандықтан, жалқы есімдердің көмегімен мәтінді нақтылау әдісіне жүгінудің маңызы зор.

Келесі аудармаларда да аудармашы аударма тіліндегі мәтінге бастапқы тілде жоқ бір немесе бірнеше сөзді қосқан:

б) *Түрікшесі: «Okulun önünde öğretmenler ve öğrenciler karşılıyor bizi.»* (Токак, 2012:9).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Мектепке жақындағанда бізді шуылдасқан оқушылар мен ұстаздар қарсы алды.» (Жамбылқызы, 2013:9).

Бұл жерде аудармашының «шуылдасқан» сөзін қосқанын көруге болады.

в) *Түрікшесі: «Konuya girmek için, öğrenciler sana 'kınalı öğretmen' diyorlarmış, diyorum.»* (Токак, 2012:8).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Өзімді мазалаған сырдың мәнісін білмек болып, әңгімені бірден оның неліктен «Қыналы оқытушы» атанғанынан сұраудан бастадым.» (Жамбылқызы, 2013:9).

Мұнда аудармашы «konuya girmek için» тіркесін «өзімді мазалаған сырдың мәнісін білмек болып» деп аудару арқылы ойды нақтылай түскен.

2-мысал:

а) *Түрікшесі: «Alime Hanım mahzun, mahsur, "Ural", dedi.»* (Токак, 2009:68).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Әлиманың көкірегіне толған ащы жас әуел баста сөйлетпей қойды. Сонан соң жұтынып алып: "Жа-а-айыық", – деді ақырын гана.» (Отарбаев, 2012:76).

Бұл жерде де аудармашы аударма тіліндегі сөйлемге тың көрініс беру арқылы сөйлемді мағыналық тұрғыдан байытқан. Сондай-ақ мұнда грамматикалық трансформацияның сөйлемді бөліктерге бөлу түрі қолданылған. Аудармашы түрік тіліндегі бір күрделі сөйлемнен қазақ тіліндегі екі сөйлем құраған. Бұған қоса, «Ural» географиялық атауының қазақ тіліндегі «Жайық» баламасының қолданылуына назар аударған жөн. Түрік тіліне «Ural» сөзі орыс тіліндегі «Урал» сөзінің негізінде кірген болса, қазақ тілінде бұл жер-су атауы «Жайық» деп аударылады.

ә) *Түрікшесі: «Ben size bir şey söyleyelim mi; hürriyetmiş, demokrasiymiş, insan haklarıymış, hepsi fasa fiso bunların.»* (Танер, 1963:315).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Мен сіздерге және бірдеме айтсам ба деймін. Шындығында бар ғой, осы Еркіндік, Демократия, Адам құқы дегеннің бәрі – бос сөз.» (Ораз, 2017:4).

Бұл мысалда да Халдун Танердің «Tuş» кітабынан алынған «İstedіği Şarkıyı Dinleyebilme» әңгімесін аудару кезінде аудармашы түпнұсқа мәтіндегі бір сөйлемді аударма тілінде бірнеше сөйлемге бөліп аударған. Сөйлемдерді

мүшелерге бөлуге негізделетін бұл тәсіл аударма тіліндегі мәтінді барынша ұғынықты жеткізуге септігін тигізеді. Себебі, бірнеше жай сөйлемнен құралған бір құрмалас сөйлемді аударма тілінде дәл әрі тиянақты оймен жеткізу кейбір жағдайда күрделі болғандықтан, аудармашының мұндай құрмалас сөйлемді бөліктерге бөлуі тиімді саналады. Жоғарыда көрсетілген тәсілдер көркем стильде кеңінен қолданылады.

3-мысал:

а) *Tүрікшесі: «Kazakistan...»*

Bu bozkır ülkesine ilk gelişim on yıl kadar önceydi.» (Токак, 2009:69).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Қазақтың кең даласына алғаш келуім он жыл бұрын болатын.» (Отарбаев, 2012:77).

Бұл мысалдан аудармашының грамматикалық трансформация түрін қолданғанын, яғни түпнұсқадағы екі сөйлемді аударма тілінде *бір сөйлемге біріктіргенін* көреміз. Сондай-ақ аудармашы түрік алфавитімен жазылған *«Kazakistan»* сөзін қазақ тілінде *«қазақтың»* деп беріп, Қазақстанның байырғы ұлтын аударма үрдісіне сәтті қоса білген.

Келесі аудармаларда да сөйлемдерді біріктіру тәсілі қолданылған:

ә) *Tүрікшесі: «Bir beyefendi tatlı bir Türkçeyle, “Harun Bey hoş geldiniz” dedi. Üşüyen ruhumun bir anda ısınverdiğini hissettim.»* (Токак, 2009:69).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Құшақ жая қарсы алған жас жігіттің түрік тілінде “Қош келдіңіздер!” деген сөзі тоңған жанымды кенеттен жылытып, жүрегім шымырлап, бауырым езілді.» (Отарбаев, 2012:77).

б) *Tүрікшесі: «Avı elinden alınan Ural öfkelenir. Onun yerine güç bela ite-kaka öğrencisini kıyıya çıkarmayı başaran Yasin’i rehin alır.»* (Токак, 2009:69).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Ала айран судың аяусыз алақанынан оқушысын суырып алса да, олжасынан айырылған өзен ашуланғандай әрең-әрең сүйреп оқушысын жағаға шығарған Иасиннің қол-аяғына жармасып өзіне қарай тартып әкетеді.» (Отарбаев, 2012:77).

Сонымен қатар, кейбір жағдайда аудармашы өзінің бастамасымен бастапқы тілдегі мәтінді аударма тілінде беру кезінде сөйлемдерді бөліктерге бөлу әдісі мен бірнеше сөйлемді бір сөйлемге біріктіру әдісін қатар қолдануы мүмкін. Мына мысалды талдап көрейік:

в) *Tүрікшесі: «Sonra birden başlıyor anlatmaya; “Adım İsmail, İsmail doğmuşum ben. Buralara geldiğimde 25 yaşındaydım, şimdi kırkımdayım.»* (Tokak, 2012:9).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Кенет әңгімесін бастап кетті: «Есімім – Исмаил, бұл қалаға келгенімде 25 жаста болатынмын. Қазір қырықтамын.» (Жамбылқызы, 2013:10).

Бұл жерде аудармашы жоғарыдағы тәсілдердің екеуін де қолданған. Бірінші жағдайда аудармашы түрік тіліндегі бірінші сөйлемді толықтай алған және бұған екінші құрмалас сөйлемнің бірінші жай сөйлемін қосқан, яғни *«Sonra birden başlıyor anlatmaya; «Adım İsmail, İsmail doğmuşum ben. Buralara geldiğimde 25 yaşındaydım»* сөйлемдерін біріктіру арқылы *«Кенет әңгімесін бастап кетті: «Есімім – Исмаил, бұл қалаға келгенімде 25 жаста болатынмын.»* деп бір сөйлем құраған. Ал екінші сөйлемде аудармашы түрік тіліндегі *«Buralara geldiğimde 25 yaşındaydım, şimdi kırkımdayım.»* құрмалас сөйлемінің бірінші бөлігін алдыңғы сөйлемге қосқандықтан, оның екінші бөлігін қазақ тілінде *«Қазір қырықтамын.»* сөйлемі түрінде алып, бастапқы тілдегі екінші сөйлемді бөліктерге бөлген.

4-мысал:

а) *Tүрікшесі: «Hem pantolonumun ütüsü bozulup, dizleri çıkar diye endişe ediyorum.»* (Суави, 2002:83).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Оның үстіне шалбарымның қыры бұзылып, тізесі шыға ма деп қорқам.» (Жолдыбайұлы, 2014:3).

Бұл мысалдан аудармашының *«pantolon»* сөзін *«шалбар»* деп аудару арқылы *экспликация (сипаттамалы аударма) тәсілін* қолданғандығын көруге болады. Экспликация тәсілін қолдану барысында бастапқы тілдің лексикалық бірлігі аударма тілінде қабылдаушыға түсінікті әрі барынша кең таралған лексикалық бірліктің көмегімен беріледі (Комиссаров, 1990:185). Түрік тіліне француз тілінен енген *«pantolon»* сөзін қазақ тілді оқырмандардың көбісі біле бермеуі мүмкін болғандықтан, аудармашы оны кең мағынадағы *«шалбар»* сөзімен беруді жөн санаған. Кей жағдайда авторлар оқырманға түсінікті болуы үшін нақты бір тілге тән сөздердің өзін қалдырып, жақшаның ішіне оның түсіндірмесін жазуы мүмкін.

ә) *Tүрікшесі: «Uyuyor, diye düşünürler.»* (Токак, 2012:10).

Қазақ тіліндегі аудармасы: «Екеуі де бала емес пе, екі жасар Мұстафаны оята алмаған соң ұйықтап жатыр деп ойлап кете береді.» (Жамбылқызы, 2013:10).

Бұл мысалдан аудармашының берілген сөйлемді өзінің бастамасымен сипаттап аударуды жөн санағанын көреміз. Мұндай тәртіпте

аудару үшін аудармашы түпнұсқа мәтінмен толықтай таныс болуы тиіс. Себебі, шығарманың бір абзацын немесе бір бетін оқу арқылы жазушының іс жүзінде айтпақ ойын түсіну қиын. Осы себепті, сөйлемдегі жасырын ойды беру мақсатында орын толтыру әрі мағыналық дамыту әдістерін қолдану кезінде мұқият болған абзал.

Аударманың трансформациялық моделі аударма жасау барысында басшылыққа алынуы тиіс негізгі аспектілердің бірі. Кез келген аударманың сәтті шығуы оның стилистикалық тұрғыдан дұрыс болуымен сипатталады. Бұл ретте, сөйлемдегі ойдың тиянақты жеткізілуі үшін аударма трансформациясының рөлі зор. Кәсіби аудармашы, әсіресе жазбаша аударатын маман трансформацияның түрлерін жіті меңгергені жөн.

Түрік тіліндегі көркем шығармаларды қазақ тіліне аудару кезінде жай сөйлемдер мен құрмалас сөйлемдерге баса назар аудару қажет. Себебі, көркем шығарманың басты талаптарының бірі оның оқырманына түсінікті болуы екендігін ескерсек, аудармашыға ондағы сөйлемдерді өзінің тарапынан түрлендіру талап етіледі. Дегенмен мұндайда шығарманың мәйегін, өзіндік құндылығын жоғалтып алмау керек.

Көркем шығармаларда жазушының шығармашылық ой-өрісі көрініс табатындықтан, аудармашы мұндай туындыларды аударуда мәтіннің негізгі идеясын ұтымды жеткізе білуі тиіс. Бұл үшін аудармашының шығармашылық белсенділігі жоғары деңгейде болуы қажет. Тіпті, кей жағдайда шығарманы аудару кезінде аудармашы ондағы етістіктерді аударма тілінде бірнеше сөзден құралған сөз тіркесі түрінде беріп, оны мағыналық байыту үшін өзінің шабытын да қайрай алуы тиіс. Яғни, көркем аударманы аударудың басты ерекшелігі мұнда аударушының тіл білімімен қатар, оның шығармашылық белсенділігінің де қажет екендігімен түсіндіріледі. Сондай-ақ аудармашы тыныс белгілерінің қойылуына да мән бергені жөн. Өйткені грамматикалық трансформацияның сөйлемді бөліктерге бөлу немесе бірнеше сөйлемді бір сөйлемге біріктіру әдістерін қолдану кезінде олардың аражігін ашу үшін тыныс белгілерінің орнымен қойылуы маңызды. Модуляция әдісін қолдану барысында қандай да бір сөздің мағынасын бірнеше сөзбен сипаттай беру үшін осыған лайықты сөздерді таңдай білу керек. Қорыта келе, трансформацияны түпнұсқа мәтінді оның келешек оқырманына сәтті бейімдеуге мүмкіндік беретін бірден-бір тиімді құрал деп есептеуге толық негіз бар.

Әдебиеттер

- 1 Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). // Шет тілдері институттары мен факультеттеріне арналған оқулық. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 б.
- 2 Harun Tokak. Onlar sabahı bekleyemediler, Yeni Şafak Tarih: 08 Şubat 2009.
- 3 «Мінбер» ұлттық интернет газеті, «Сөздің патшасы» айдары, Х. Токак. «Олар таңның атуын күте алмады» (Түрік тілінен тәржімалаған М. Отарбаев), 07.02.2012 ж.
- 4 Harun Tokak. Kaynak: <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=24786&y>
- 5 «Қазақстан Заман» газеті, №51 (971), 2013 ж. 19 желтоқсан, «Қыналы оқытушы» (Түрік тілінен тәржімалаған Н. Жамбылқызы)
- 6 Taner, Haldun, Tuş. Varlık Yay., Sayfa: 998 s., İstanbul, Basım Tarihi: 1963
- 7 «Алматы Ақшамы» газеті, «Руханият» айдары, «Қалаған әнінізді тыңдайсыз» (Түрік тілінен тәржімалаған Н. Ораз), 01.07.2017 ж.
- 8 Cüneyd Suavi, Hayatın İçinden. Yazar: Cüneyd Suavi. Yayınevi: Zafer Yayınları. ISBN: 9789757762577. Sayfa: 288 s. Basım Tarihi: 2002.
- 9 <http://dmk.kz/bizdin-sayt/ak-kiim.html> сайтынан алынған (Түрік тілінен тәржімалаған Қ. Жолдыбайұлы).

References

- 1 Komissarov V.N., Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty). // Shet tilderi instituttary men fakul'tetterine arналган okuлық. - M.: Vyssh. shk., 1990. - 253 b.
- 2 Harun Tokak, Onlar sabahı bekleyemediler, Yeni Şafak Tarih: 08 Şubat 2009
- 3 «Minber» ulttyk internet gazetі, «Sozdin patshasy» aidary, H. Tokak, «Olar tannyn atuyın kute almady» (Turik tilinen tarzhi-malagan M. Otarbayev), 07.02.2012 zh.
- 4 H.Tokak. Kaynak: <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=24786&y>
- 5 «Qazaqstan Zaman» gazetі, №51 (971), 2013 zh. 19 zheltoksan, «Kynaly okytushy» (Turik tilinen tarzhi-malagan N. Zhambylkyzy)

6 Taner, Haldun , Tuş. Varlık Yay., Sayfa: 998 s., İstanbul, Basım Tarihi: 1963

7 «Almaty Akshamy» gazetі, «Rukhaniyat» aydary, «Kalagan aninizdi tyndaysyz» (Turik tilinen tarzhimalagan N. Oraz), 01.07.2017 zh.

8 Cüneyd Suavi, Hayatın İçinden. Yazar: Cüneyd Suavi. Yayınevi: Zafer Yayınları. ISBN: 9789757762577. Sayfa: 288 s. Basım Tarihi: 2002

9 <http://dmk.kz/bizdin-sayt/ak-kiim.html> saitynan alyngan (Turik tilinen tarzhimalagan K. Zholdybaiuly)